

Silvia Naef (Çev. Can Belge), İslam'da "Tasvir Sorunu" Var Mı? (Ayrıntı Yayınları, 2018)

Nail Elhan | ORCID 0000-0002-5058-0280 | nail.elhan@gmail.com

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çorum,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Geliş Tarihi	12.01.2023
Kabul Tarihi	25.05.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Etik Bildirim	hepdergi@hitit.edu.tr
Yazar Katkı Oranları	%100
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Silvia Naef (Translated by Can Belge), Is There a “Depiction Problem” in Islam? (Ayrıntı Publications, 2018)

Nail Elhan | ORCID 0000-0002-5058-0280 | nail.elhan@gmail.com

Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Date of Submission	12.01.2023
Date of Acceptance	25.05.2023
Date of Publication	30.06.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Ethical Statement	
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Author Contribution Rates	100%
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	hepdergi@hitit.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Danimarka'da yayımlanan Jyllands Posten adlı gazetenin 2005 yılında yayımladığı Hz. Muhammed içerikli karikatürler krize neden olmuştur. Gazetede, "Hz. Muhammed'i Nasıl Biliyorsunuz" sorusu etrafında çizilen karikatürler, peygambere hakaret ettikleri gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu olaydan sonra gazete yönetimi ve çizerlerine yönelik tehditler olduğu ifade edilmiştir. Benzer bir olay 2015 yılında Fransa'da da yaşanmış ve Charlie Hebdo adlı mizah dergisinde yayımlanan benzer içerikli bir karikatür nedeniyle derginin ofisine yapılan silahlı saldırı sonucu çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. Müslümanların tepkisine yol açan bu olaylar, karikatürlerin saldırgan tavırları ile ilgilidir ve bu karikatürlerin Müslüman coğrafyanın dışında ortaya çıkması, yaşanan krizlerin önemli bir tetikleyicisi olmuştur. "Peygamberin tasviri yapılabilir mi?" sorusu etrafında şekillenen gündem, tasvirin olup olamayacağı yönünde İslam içerisinde bir tartışma üretmekten daha çok, amillerin farklı dinden olması hasebiyle doğrudan dine bir saldırı olarak algılanarak gündeme bu şekilde yön vermiştir. Benzer bir tartışma, 2015 yılında ilk olarak İran'da gösterime giren İranlı yönetmen Mecid Mecidi'nin Muhammed: Allah'ın Elçisi filmi ile gündeme gelmiştir. Peygamberin çocukluk ve gelişim dönemlerinin konu edildiği filmde, peygamberin çocukluk dönemleri için kullanılan görseller, yine "Peygamberin tasviri yapılabilir mi?" sorusu etrafında tartışmalara neden olmuştur.

Fransalı yazar Silvia Naef, orijinal adı Ya-t-il Une "Question de L'image" en Islam? olan ve Türkçeye Can Belge tarafından İslam'da "Tasvir Sorunu" Var Mı? başlığıyla tercüme edilen eserinde, bu soruya daha bütüncül bir açıdan yaklaşmakta ve İslam'da tasvir konusunu birincil kaynaklar üzerinden incelemektedir. Kitap, orijinal adı ile 2004 yılında basılmıştır. Türkçe tercümesine yapılan eklerle orijinalinde bulunmayan ve yukarıda belirtilen Danimarka ve Fransa'daki gelişmeler kitaba eklenmiştir.

Yazarın tasvirler olarak ele aldığı, insanlar ve hayvanlar gibi ruha sahip olan canlılar olup, bitkiler ve cansız nesnelere bu kapsamın dışında tutulmaktadır. Tanrı da insani duygularla kavranmadığı için tasvir edilemez bir varlık olarak kitabın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Eser üç bölümden oluşmaktadır. Yazar, kitabın ilk bölümünde İslam'da tasvir olup olmadığı konusundaki araştırmasını İslam'ın temel kaynaklarından Kuran ve hadislerle bakarak başlatmakta ve dini düşüncenin oluşum sürecinde ilahiyatçıların konuya ilişkin görüşlerine yer vermektedir. Yazara göre, Kuran'da tasvirin doğrudan ele alındığı bir bölüm bulmak oldukça zordur. İslamiyet'ten önce Arap Yarımadası'nda heykellerle tasvir edilen putlara tapılmakta idi. İslam'ın gelişi ile beraber ise putlara tapmaya karşı önemli bir mücadele başlatıldığı görülmektedir. Ancak putlarla mücadele, İslam'dan önce de karşımıza çıkmaktadır. İlk tektanrıci olan İbrahim Peygamber'in, halkını put yapımı ve putlara inanma konusunda uyardığı ve putlara karşı bir mücadele içerisine girdiği bilinmektedir. Bu minvalde Kuran'da geçen ifadeler, putperestlikle mücadelenin İslam'daki merkezi konumunu ve önemini göstermektedir. Öyle ki, Enbiya Suresi'nde geçen ifadelerde İbrahim'in putları kırdığı bir anlatı bulunmaktadır. Enbiya Suresi'nin ilgili 55 ve 59. ayetleri şu şekildedir: "Onlar da, bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle oyun mu oynuyorsun?"

diye sordular (55). İbrahim şöyle cevap verdi: "Hayır, sizin rabbiniz, göklerin ve yerin rabbidir; onları O yaratmıştır; ben de buna şahitlik edenlerdenim" (56). Sonra içinden şöyle geçirdi: "Allah'a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!" (57). Onlar gidince, İbrahim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı (58). Dönüp durumu gören putperestler, "Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir" dediler (59). Ancak Naef'e göre Kuran'da temel olan argüman tasvir karşıtlığı değil, put karşıtlığıdır. Diğer bir ifadeyle, Kuran, yasaklanan eylemler arasında putlardan bahsetse de, doğrudan karşı çıkılan tasvirler değil, yaratıcıya şirk koşulmuş olarak görülen putlardır. Örneğin, Maide Suresi'nin 90. ayeti, dikili taşları içki ve kumar ile birlikte şeytanın işi olarak görmüş ve onlardan kaçınılmasını emretmiştir.

Yazarın Kur'an'da doğrudan geçmediğini iddia ettiği tasvir konusu hadislerde ise karşımıza çıkmaktadır. Hadislerde, Sünni ve Şii olmak üzere iki farklı yorum öne çıkmaktadır. Sünnilerde 9. ve 10. yüzyıllarda yazılmış altı külliyyat, Şiiilerde ise 10. ve 11. yüzyıllarda yazılmış dört külliyyat öne çıkmaktadır. Sünnilerin peygamberin sözlerini esas almalarından farklı olarak Şiiiler, peygamberin sözlerinin yanı sıra imamlarınkini de esas almaktadırlar. Yazar bu konuda tasvirler üzerine iki farklı yorum getirildiğini aktarmaktadır. Bunlardan ilki, tasvirlerin necis oldukları ve ibadete uymadıkları üzerinedir. Buna göre, Sünni hadis yorumları tasvirleri pis olarak düşündüklerinden dolayı buldukları yeri kirlettiklerini ve bu yerlerde de ibadet edilemeyeceğini belirtmektedirler. Bu hususta Taberi ve Buhari'den örnekler sunulmaktadır. Taberi'ye göre peygamber, belirli bir yerde bulunan putlar çıkarıldıktan sonra oraya girmekte ve ibadetini yerine getirmektedir. Buhari ise peygamberin içerisinde köpek ve tasvir bulunan evlere melek girmez dediğini aktarmaktadır. Yine Buhari, namaz kılarken dikkatini dağıttığı gerekçesiyle peygamberin figüratif tasvirleri kaldırttığını aktarmaktadır. Şii yorumlarında ise pis olan şeylere dışkı da eklenmektedir. Naef'e göre bu yorumlar açık bir şekilde putperestliğe dönüş korkusundan kaynaklanmakta olup, ibadet edilen yerde tasvirin bulunması değil, tasvirin bir ibadet nesnesi olarak kullanılması reddedilmektedir. Ancak, belirli istisnalar da mevcuttur. Tasvirin yerleştirildiği mekân ya da üstüne konulduğu şey, o tasvirin haram mı helal mi olduğunu tayin etmektedir. Buna göre, bir suretin tasviri bir yerde asılı veya yüksekte bulunuyor ise kabul onaylanmamaktadır. Üzeri örtüldüğünde ya da yere konulduğunda ise kabul edilebilir bir hal almaktadır. Çünkü yerde yatan ya da üzeri örtülü olduğu için görünmeyen nesnelere ibadet edilememektedir.

Tasvirler üzerine yazarın getirdiği ikinci yorum ise tasviri yapanların Tanrı'ya karşı kibre kapıldıkları üzerinedir. Buna göre canlı tasviri yapmak, kendini Tanrı ile eşdeğer görmek olarak yorumlanmaktadır. Ruh taşıyan varlıklar ortaya çıkarıldığı takdirde resim yapmak cehennemlik iştir; buna karşılık, insan ya da hayvan hayatını taklit etmedikçe resim yapmak caiz olarak görülmektedir. Bu yorum, hem Sünni hem de Şii hadislerinde benzer ve yakın bir anlam taşımaktadır. Genel bir ifade ile Şiiiler ve Sünniler arasında kitabi açıdan bir fark bulunmamaktadır. Ancak, bu hususta da belirli istisnalar mevcuttur. Örneğin canlı hayatını temsil etmeyen her şey, hayati işlevleri kısıtlanarak veya kimi

uzuvları kaldırılarak tasvir edilebilir. Bu bağlamda, Müslümanların insan tasvirlerinde insanların kafalarını koparmaya (kafa ile vücut arasında boşluk bırakarak veya kafa ile vücut arasını keskin bir şekilde belirterek) özen gösterdikleri görülmektedir.

Dini kaynaklardan bilgiler verdikten sonra, yazar tasvirin hoş karşılanmamasına ilişkin üç ilke öne sürmektedir. Bunlar yeniden putperestliğe dönme korkusundan dolayı putlara tapınmanın yasak olması, pislik kavramı ve Tanrı'nın yaratma gücüne göz dikmeme ve kendini yaratıcı rolüne sokmama gerekliliğidir. Bunlara ek olarak, tasvirlerin lüks bir yaşamın göstergesi olarak görülmesi sebebi ile tevazu bir yaşam sürmeleri buyurulan Müslümanların yaşam tarzına uygun olmadığı da düşünülmektedir. Zira peygamber de lüksten kaçınan ve mütevazı bir hayatı olan bir Müslüman olarak görülmektedir. Bu kapsamda, gümüş yemek tabağı, nakışlı örtü ve gösterişli mekân ve halının yanı sıra tavanda ya da duvarda asılı hayvan resimleri lüks sayılmaktadır (vurgu Naef'e aittir).

İkinci bölümde, İslam'ın yayılmaya başladığı ilk yıllardan başlayarak Orta Doğu, Anadolu ve İran'da yapılan figüratif tasvirleri ele alınmakta ve bu tasvirlerin İslam ile uyumluluğu üzerinde durulmaktadır. Hat sanatı ve minyatür bu bağlamda en önemli figüratif tasvirler olarak ortaya çıkmaktadır. Hat, kutsal sanat alanında Hristiyanlıkta resmin tuttuğu yerle mukayese edilebilir bir yer işgal etmektedir. Bu sanat, Emeviler, Abbasiler ve Fatımiler gibi Arap hanedanlıklarından, İran ve Osmanlı'ya kadar önemli bir faktör olmuştur. İlk Arap hanedanlıklarının İslam Devleti'nin başkentini Arap yarımadasından Suriye'ye ve daha sonra Irak'a taşımaları ile birlikte yeni gittikleri yerlerdeki medeniyetlerle iç içe olmaları, sanatsal üretimlerinde de etkisini göstermiştir. Yazara göre bu yeni hanedanlıklar, taşıyıcısı oldukları yeni din ve iktidarın tanınmasını istemişlerdir ve bu amaçla güzellik ve şıklıkta eskileri geçecek binalar inşa etmişlerdir. Yazar örnek olarak Kudüs'teki Kubbet'üs Sahra ve Şam'daki Emevi Camii'ni vermektedir. İran ise yazarın gözündeki figüratif anlayışta özgün bir mucize olmuştur. Minyatür sanatı, İran vasıtası ile gelişmiştir. Başka medeniyetlerin teknik ve sanatını benimseme ve geliştirmedeki becerisi, İslamlaşma sürecinde kaybetmediği 'milli' geleneği ve sanatı destekleyen hanedanların varlığı, İran mucizesinin sebepleri olarak anılmaktadır. Osmanlı Devleti ise resimli tarihçiliği kullanmıştır. Padişahların ve paşaların yaptırılan portreleri, halkın tepkisine karşı uzun süre saklanmıştır. II. Mahmud'un hükümdarlığı sürecinde portresini kışlalara astırması halkın tepkisine yol açmıştır. Ancak yazara göre İslam devletlerinin kullandığı figüratif tasvirler, hakikati yansıtmaktan daha çok hakikatin ötesinde bir dünya yaratmaya çalışmaktadır. Yazar bu noktada Alexandre Papadopoulo'nun "gerçeğe benzemezlik ilkesi"ne başvurmuştur. Buna göre, Müslümanlar canlı varlıkların resmedilmelerinin yasaklanmış olmasının bir sonucu olarak geliştirdikleri estetik anlayış ile hakiki olanın illüzyonunu yeniden yaratmışlardır.

Son bölüm ise modern çağda Müslümanların modernitenin ürünleri olan resimle, fotoğrafla, sinemayla ve heykelle din arasındaki tavırları üzerinde durmaktadır. 1800'lü yıllara kadar ibadet pratiklerine girmeyen, daha çok sarayların duvarlarında ya da el yazması eserlerde karşılaşılan figür ve tasvirler, 19. yüzyıl ile birlikte İslam dünyasının özel

ve kamusal tüm alanlarına yayılmıştır. Sinema, televizyon, fotoğraf gibi icatlar vesilesi ile tarihi kişiliklerden, din adamları ve devlet yöneticilerine kadar çoğu şahsiyetin tasvir edildiği görülmüştür. Günümüzde din adamlarının tasviri reddeden tutumlarına karşın, dini uygulamaların en katı olduğu ülkelerde bile tasvirin ne kadar popüler olduğuna bakarak bu karşı çıkışların etkilerinin oldukça dar olduğu söylenebilir. Yazar bu noktadan hareketle, tasvire karşı cephe alan din adamlarının ve Müslümanlığı fiziki görünümüne indirgeyen oryantalist bakış açısının birbirlerinden farklı olmadıklarını göstermeye çalışmaktadır.

Kitap içerisinde İslamiyet'in tasvire yönelik tutumu diğer tek tanrılı dinlerle de mukayese edilmektedir. Bu hususta İslam ile Yahudilik arasında büyük benzerlikler olduğu iddia edilmektedir. Naef, tüm tek tanrılı dinlerin tamamlayıcısı olduğu iddiasında olan İslam'ın tasvire olan şüpheli bakışının aslında Tevrat'ın ruhundan geldiğini söylemektedir. İslam'a benzer bir şekilde, Tevrat'ın bazı yorumlarında, tapınaklarının zeminine suret temsilleri ve tasvirler olan mozaikler koyabilirsiniz, ama onlara secde edemezsiniz emredildiği söylenmektedir. Hristiyanlığın ise özel koşullar içerisinde geliştiği söylenmektedir. İsa'nın ve Meryem Ana'nın resimleri zamanla Roma imparatorunun yerini almışlardır ve tıpkı imparator tasvirleri gibi imparatorluğu koruyacak unsurlar olarak değerlendirilmişlerdir. Başka bir ifadeyle, İsa'nın hem insan, hem de Tanrı olması sadece dini değil, aynı zamanda siyasi ve kimlikel bir durum olmuştur.

Eserin önemli bir konuyu ele almasına rağmen özellikle birinci bölümde konu ile ilgili literatürden yeteri kadar faydalanmadığı düşünülmektedir. Yazar, doğrudan Kur'an'ı ve Buhari, Taberi ve Kuleyni gibi Sünni ve Şii hadis külliyatlarını kullanmaktadır. Bu kaynaklar konuya ilişkin doğrudan bilgi verseler de konu hakkında yapılan bilimsel çalışmaların eserde yeterince kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, tasvir tartışması konusunda sert bir tutum benimseyen dini grupların ve devletlerin özellikle 19. ve 20. yüzyıllardaki fiili uygulamaları eserde yeterince ele alınmaması nedeniyle eseri zayıflattığı kanaati edinilmiştir.

Sonuç olarak, İslam'ın tasvir karşısındaki tavrının tartışılmaz bir şekilde tektanrıcılıkla uyum içerisinde olduğu, ama bunun tarihsel olarak bir probleme yol açtığı iddia edilmektedir. Kur'an'a göre tasvirler açık bir şekilde reddedilmezken hadislerin dini tasvirler konusunda daha katı bir tutum taşıdığı görülmektedir. Tasvirin hoş görülmemesi, başka bir Tanrı'ya tapınma korkusu ile ilişkilendirilmektedir. Tasvir sorunu, özellikle modern İslam dünyasında çelişkilerden başka bir şey ortaya çıkarmıyor gibi görünmektedir ve Naef, tasvirin varlığının İslam için bir sorun teşkil etmediğini iddia etmektedir. Bu bakımdan tasvir, İslam'ı normatif metinlerden anlamaya çalışan bir "19. yüzyıl Batı icadı" olarak tanımlanmaktadır. Kitap, gündemde olan ama fazla tartışılma ortamı bulamayan tasvir konusunu dini kökenleri bağlamında ele alması ve modern dönem uygulamalarını bu kapsamda değerlendirmesi açısından literatüre önemli bir katkı sunmuştur ve tasvir konusunda yeni tartışma alanları açılması konusunda kaynak olabilecektir. Bu bakımdan Türkçeye kazandırılmış olması olumludur.